

Lucija Ljubić, Zagreb

ŠTO JE MUŠKARAC BEZ BRKOVA - PROZA I DRAMA

PREMIJERE

RAZGOVOR

PORTRET

FESTIVALI

MEDIJI

VOX

HISTRIONIS

MEĐUNARODNA

SCENA

AKTUALNOSTI

TEORIJA

FOAJE

MI U SVUJETU

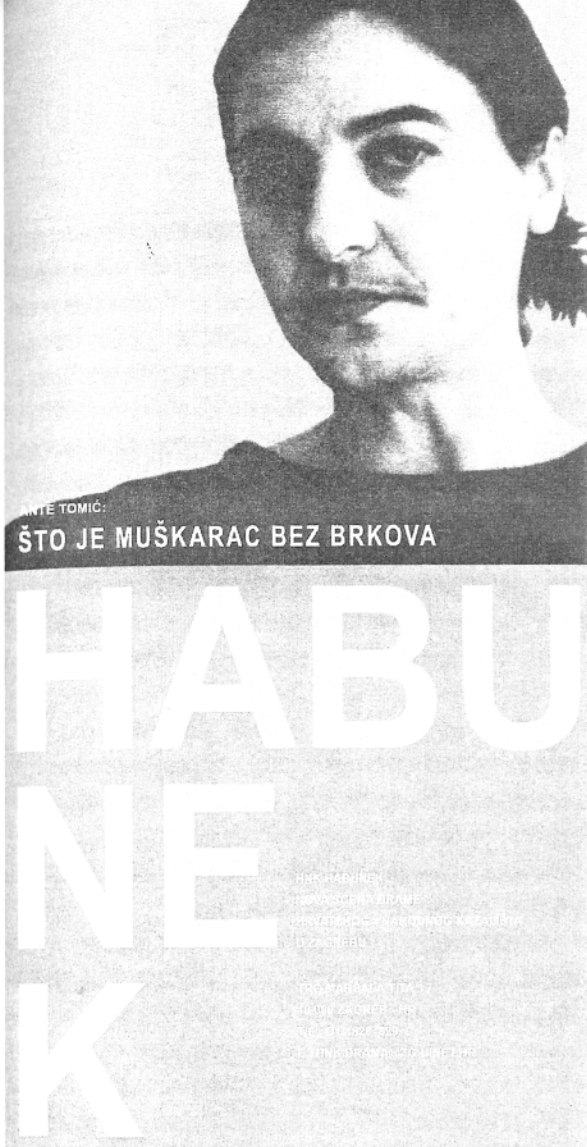
NOVE KNJIGE

DRAMA

Krajem 2000. iz tiska je izašao roman Ante Tomića *Što je muškarac bez brkova* i odmah je naišao na veliko zanimanje čitateljske publike. Prve novinske književne kritike unisono su dodjeljivale petice mladom autoru čije dotadašnje pisanje nije nailazilo na tako glasne odjeke. Naime, Tomiću je 1997. izašla zbirka priča *Zaboravio sam gdje sam parkirao*, a u vrijeme izlaska *Muškarca* autor je već ispekao zanat pišući u dnevnim novinama i baveći se temama o kojima je pisao stilski slično svom prvom romanu. Nakon što je roman doživio dobru tržišnu produ, isti je izdavač 2001. ponovno objelodanio Tomićevu zbirku priča i *Smotru folkloru*, zbirku popularistički pisanih oglada o fenomenima suvremenog življenja. Tomić je tako iskušao i novinske i književne medije, a godinu dana po objavljivanju romana postavljena je i kazališna predstava *Što je muškarac bez brkova*¹ i to kao prva predstava scene HNK Habunek, nove scene Drame Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu. Dramatizacija i režija djelo su Aide Bukvić², dramaturginja je Lada Kaštelan, scenografiju potpisuje Dinka Jeričević, kostimografiju Željko Nosić, a glazbu i jezične savjete Mate Matišić. Uostalom, nakana osnivača i jest bila predstaviti nove domaće i strane pisce, mlade redatelje, dramaturge, glumce i prevoditelje. Pokretanje nove scene tako je obilježeno predstavom koja se često igra, obilazi pokrajinska kazališta, puni gledališta, izaziva smijeh i dobiva pljesak. Premijera je održana 18. prosinca 2001. u karlovačkome Zorinu domu, a zagrebačka publika premijernu predstavu vidjela je 15. ožujka 2002.

Navedeni podaci koji svjedoče o prohodnosti veza i kanala između nove proze i dramatizacije zanimljivi su iz nekoliko razloga. *Što je muškarac bez brkova* nedvojbeno je sigurna karta kad je riječ o pokretanju nove domaće kazališne scene. Domaći roman koji se u knjižarama nalazi pri vrhu najprodavanijih naslova, mlad autor, i još k tome novinar koji svojim raznorodnim dnevno-političkim i inim stavovima nastoji isprovocirati medijsku pozornost jamstva su zamijećenosti, ako već ne uvijek i odobravanja. Zanimljivo je da je nakon hrvatskih kazališnih devedesetih – koje se poetički doista zatvaraju s prestankom bilježenja devetki u broju godine – na pozornicu dovedena dramatizacija suvremenog i domaćeg romana, pa još k tome humoristična predstava s pričom iz ruralnog duhovnog podneblja Dalmatinske zagore. Uza sve to, i naslov je na prvi pogled odličan: efektan i duhovit. Kad je o brkovima riječ, oni svakako konotiraju da brkovi jamče muževnost, ali s obzirom da se navodna muževnost pojedinih likova cinično ismjehuje, zaključak je da u tom romanu/predstavi nitko nije pravi muškarac. Na programskoj knjižici otisnuto je ni sasvim žensko ni sasvim muško lice s brkovima, ali to je fenomen koji valja ostaviti feminističkoj kritici. Da parafraziram poznatu narodnu – muškarac bez brka je kao juha bez soli. Ili, muškarac bez brkova – eufemistički rečeno – nema petlje. U svakom slučaju, u romanu nema ni riječi o brkovima, no možda valja zahvaliti redateljici što neki glumci iz predstave ipak imaju brkove.

Dramatizacija je očito potaknuta popularnošću koju je polučio roman pa je iz romana izrasla predstava u

tinske zažore, u suvremenosti, između blagdana Sv. Antuna Padovanskog i Velike Gospe. Okosnicu radnje čine ljubavni zapleti i tipski konstruirani likovi među kojima su mlada i prpošna udovica Tatjana, priglupi i hvastavi *gastarbajter* Marinko, smeten i piću sklon župnik don Stipan, samozvani haiku pjesnik i nazoviintelektualac Stanislav, cinik i gubitnik Ivič, mladi i ambiciozni general Ivica Markić (don Stipanov brat), krčmar Josip kao smiljevačka inačica lika iz meksičke sapunice, u prostoru i vremenu izgubljena Marinkova kći Julija, zatim Markan, fascinirani i privrženi čitatelj crne kronike... Fabula koja se oko tih likova plete čini se kao opravdanje za prikazivanje smiljevačkog mentaliteta, tijekom radnje logički je dvojben, pun nevjerojatnih prevrata (naravno, koliko to tamošnje prilike dopuštaju), a sve završava vjenčanjem dvaju parova. Međutim, najvažnijim se u romanu čini sveznajući pripovjedač koji iz pozadine komentira seoske prilike i ponašanje likova, a na kraju romana nakratko prelazi u ja-formu pračenu autoreferencijalnim odjeljkom. Pripovjedač postaje lik kojega župnik opominje da ne piše svašta i dodaje: "Baraba si ti. Svašta ćeš nadrobit, i šta je istina i šta nije."⁵ Aida Bukvić ispustila je uprizoriti Tatjanino i Ivičino vjenčanje na kojemu se čuje citirana rečenica i na kojemu – uzgred budi rečeno – na nagovor raspoloženih svatova nevjesta baca ručnu bombu daleko, daleko...

Ne upuštajući se u obilježja romana koja presižu dramatizacijske zahvate, ipak se valja zaustaviti na ulozi pripovjedača u romanu i njegovu odnosu prema sredini i mentalitetu koji opisuje. Čitajući roman lako je uočiti da je pripovjedač onaj koji određuje ton zbivanja, zapravo izriče svoj stav prema prilikama i događajima koje opisuje. Sudeći prema novinskoj kritici romana⁶ riječ je o "benevolentnoj perspektivi" (Zdravko Zima), "smijehu bez knedle u grlu" (Jagna Pogačnik), "elegantnoj i ironičnoj umjetnini čiji humor nije malignan, već dobronamjerman" (Nenad Rizvanović), a na koricama romana pojavljuje se tekst koji tvrdi da će nas Tomičevi likovi nasmijati, "a blaga ironija otkrit će kako se ispod grubog i primitivnog naličja kriju ljudi koji su u svojoj biti dobri". Kad bi se događaji i likovi sa stranica romana ostavili bez pripovjedačeva velikodušna doprinosa, svakako bi moglo biti govora o ironiji i dobroćudnoj šali, no pripovjedačeva vizura ipak kliže prema sarkazmu i, usuđujem se reći, nije baš uvijek jako obzirna i nježna. U naoko ležernom ozračju oštroj se kritici podvrgava sve

kojoj nisu rađeni redateljski zahvati koji bi bitno intervirali u sadržaju ili oblikovanju likova. Da parafraziram Darka Gašparovića, ova dramatizacija nije napisala kazalište. Može se reći da je riječ o klasičnoj dramatizaciji i da ta predstava nastavlja trend – započet krajem 19. stoljeća i nastavljen u prvim desetljećima 20. stoljeća – koji je "zacijelo ponajprije potakla i održavala golema popularnost romana kao apsolutno dominantna književna žanra od realizma na dalje"³.

Roman *Što je muškarac bez brkova* po nekim svojim morfološkim značajkama blizak je dramskom tekstu i prikladan za dramatizaciju, ali dramatizaciju ima zahvaliti svojim tipološkim odrednicama. One su taj roman – koji sam sebe u podnaslovu naziva humorističkim – približile pučkom komadu koji podrazumijeva "amalgam pisca, sredine i gledaoca", uz tipološke značajke svojih likova i jezičnu ukorijenjenost u tlo iz kojega niče⁴. Radnja romana događa se u Smiljevu, malom selu Dalma-

što Tomić smatra vrijednim kritike (a taj je registar vrlo širok) pa se lako stječe dojam da je sve oko nas kloaka u kojoj je sve vrijedno poruge, gdje obitavaju životni *zgubiređi*, i u osobnom i u institucionalnom vidu. Pripovjedač nije ovdje netko tko stoji gore i iz ptičje perspektive gleda na puk koji opisuje, on se nalazi među svojim likovima, a ptičju perspektivu samo simulira. Najjasnije se to vidi na kraju romana u spomenutom autoreferencijalnom odjeljku. Sam autor rijetko je govorio o svom romanu na način da podrobnije objašnjava svoje nakanе ili kakvu svoju poetiku, a razvidnom se u tom kontekstu može uzeti rečenica iz intervjua za *Vijenac* u kojemu je rekao: "I inače, volim neinteligentne ljude.

PREMIJERE
RAZGOVOR
PORTRET
FESTIVALI
MEDIJI
VOX
HISTRIONIS

Bez truna ironije, glupost mi je predivna, nedokučiva je, eterična..."⁷ Na početku svakog poglavlja roman nudi "sažetak" koji ne govori o likovima i događajima, nego nameće pripovjedačevu vizuru. Tako, primjerice, stoji: "Poglavlje prvo gdje se upoznajemo s ovim šarmantnim naseljem, u kojemu sretniji uho čačkaju ključem od mercedesa, a oni manje sretni crvenim vrškom šibice."⁸

Ono što je izrekao pripovjedač u romanu, ostaje redatelju i dramaturgu da kažu u drami. Međutim, razlika između dramskog i proznog roda pri dramatizaciji nameće redatelju drukčija pravila. On ponajprije mora napraviti odabir konkretnog materijala koji želi prikazati na pozornici, ali tako da se što više podudara s cjelokupnošću onoga što se nalazi u romanu.⁹ Najprije, dramatizacija je brojnost likova, uglavnom različenih u rukavcima glavne radnje, svela na jedanaest likova ostavivši na pozornici Marinka, don Stipana, Tatjanu, Juliju, Linguza (Stanislava), Ivića, Markana, Miguela, generala Ivicu Markića, ministra Rajka Kutlešu i Ljubicu. Tako su Ivić i Markan preuzeli na sebe i druge smiljevačke redikule, a Ljubica je i Tatjanina sestra i bolničarka. Dramatizacija se sastoji od dvadeset jedne scene, a roman od jednako toliko poglavlja, ali raspored pojedinih prizora izmijenjen je (napose na početku i pri kraju drame) tako da se u drami nastojalo motivirati i nadomjestiti dijelove koji u romanu ili imaju privilegiju digresija ili ne djeluju uvijek uvjerljivo. Ono što je zasigurno uvelike olakšalo posao pri dramatizaciji jesu britki i duhoviti dijalozi koji su doslovce prenošeni u dramu. Osim toga, mjesta koja u romanu ne izriču likovi, nego ih donosi pripovjedač, pisani su jednakim stilom tako da se mjestimice pojavljuju pasazi pripovjedačkih dijelova koja izriče neki lik (primjerice, kad Ivić pripovijeda o župnikovu pretjeriva-

nju u piću). Bitna značajka dijaloga jest i pretjerano gomilanje psovki, koje se u dramatizaciji čine podnošljivim jer se ne čuju i pripovjedačeve psovačke bravure. Likovi su oblikovani plošno, karikaturalno i čini se da oni postoje samo radi održavanja ritma rugalice. To se posebno osjeća u predstavi: većina glumaca kao da nije sasvim na čisto sa svojim scenskim *alter egom* pa se neki utječu repriziranju svojih prijašnjih uloga, a neki su zakočeni.

Međutim, prigovori o dramaturškim šupljinama u ovom slučaju ne bi smjeli suviše zabrinjavati. Dramatizacija, čini se, i jest išla za tim da zadrži stil sapunice, sa svim pripadajućim logičkim crnim rupama. Koherentnost prizora donekle je postignuta, radnja je dinamična, promjene su česte, tako da gledatelj nema vremena razmišljati kako je to Tatjana mogla ostaviti otključanu kuću i otići u Split, zbog čega Marinko ima otvoren put do telefonske sekretarice na kojoj će čuti svoju kćer kako župniku pripovijeda o zabranjenoj ljubavi prema Stanislavu. Dinamika zbivanja i česta izmjena prizora zahtijeva i više prizorišta, a to je u samoj predstavi dano višeplanskom pozornicom koja obuhvaća i gostionicu, i župni dvor, i Tatjanin stan, i Marinkovu kuću. Takva pozornica, načičkana brojnim kulisama i rekvizitima, dodatno usmjerava pozornost gledatelja na mentalitet, a zaobilazi likove i dublju psihološku profilaciju. Kad je o predstavi riječ, u skiciranju mentaliteta vrlo važnu ulogu igra izvrsna glazba Mate Matišića koja svojim motivima folklorne glazbe Dalmatinske zagore dodatno naglašava mjesto radnje.

Unatoč tome što je gledateljska (baš kao i čitateljska) pozornost ometana i često preusmjeravana, u dramatizaciji je prepoznat jedan vrlo važan segment romana, a on se nalazi u paraleli s meksičkim sapunicama, odnosno s utjecajem sapunica na suvremeni život. Eksplicitnu karikaturu lika iz sapunice predstavlja smiljevački trgovac i krčmar Miguel (a zapravo Josip) koji redovito prati aktualna zbivanja u omiljenoj seriji *Ruže za moju dragu* i o tome izvještava zainteresirane namjernike. Josip ne umiče poruzi svojih suseljana dok se bavi učenjem omiljenog jezika iz omiljene televizijske serije, ali ustrajava u svojoj promjeni identiteta. U predstavi je Josipova fascinacija Miguelom dodatno zaoštrena odgovarajućim meksičkim odijelom i ušiljenim brkovima. Takav odnos prema sapunici legitimira i često nategnute skokove u radnji, ali i postupke likova. Julija potiče Sta-

nislava na bijeg u najboljoj ljubavničkoj maniri sapunice, baš kao što i Tatjana priprema svoj govor za uši don Stipana ili zamišlja kako će se obračunati s njim u sapuničkom prizoru, kad se ekran prikladno zamagli i zgrnute gledatelje preseli u maštu ljubomorne junakinje.

Premda se može reći da se i roman i dramatisacija temelje na prikazu seoskih prilika i seoskih likova koji su svi odreda pomaknuti, velik dio zaprema i odnos prema medijima. U prilog tvrdnji da je riječ o sapunici, najbolje govori i činjenica da se radnja u cjelini kreće oko ljubavnih zapleta, a socijalna i društveno-politička tematika dana je u formi doskočice ili vica.

Najbolji primjer toga nude gostioničke priče o kičanju strašila u Hercegovini, o Marinkovoj *gastarbajterskoj* prošlosti, zatim groteska o mafiji i njezinu nemilosrdnu postupanju prema dužnicima, vicevi, britki deseterci gange (ili Imočani ipak pjevaju reru?)... Drugi i jednako uočljiv primjer medijskog utjecaja – u romanu prilično opsežan, a u drami znatno reduciran, no ipak uočljiv – jest još jedan oblik fascinacije medijima. Riječ je o Markanu koji misli da zvučni zid ne bi bilo moguće probiti da ga je on *šalovao*, a svoje gostioničko vrijeme provodi čitajući na glas članke iz crne kronike, bizarne priče koje su srodnije posljednjoj novinskoj stranici, a s crnom kronikom povezuje ih jedino forma. U navedenom razgovoru iz *Vijenca* Tomić lakonski kaže: "Inače, obožavam crnu kroniku: koji put je to štivo literarnije od polovice literature u devedesetima. Ili, ako hoćeš, od čitave hrvatske literature u osamdesetima." Spomenute bizarne priče potječu iz svih dijelova Hrvatske, tako da se teško oteti dojmu kako je priča/sapunica iz Smiljeva ograničena smiljevačkim međama.

Postavljaju li se danas na pozornicu pučki komadi, onda su to izvorne drame, a ako se i dramatisiraju romani te vrste, vremenski razmak od izlaska romana do dramatisacije mnogo je veći, pa je u tom smislu dramatisacija romana *Što je muškarac bez brkova* neobičan potez u suvremenom hrvatskom kazalištu. Međutim, uzme li se u obzir popularnost romana i dinamičnost njegovih dijaloga, ne čudi da je pretočen u dramski tekst.

Da se vratimo naslovu. Kad je o medijima riječ, a mislim na one žučkaste, poglavito na raskorak između njihovih naslova i sitnih slova u članku ispod, ne čudi što u romanu pisca i novinara Ante Tomića nema brkova. Nasuprot tome, brkove na glumačka lica možda je umetnula dramaturginja i redateljica Aida Bukvić kao

ustupak kakvim-takvim medijskim, a i dramaturškim konvencijama.

¹ Uloge: Siniša Popović (Marinko), Barbara Prpić (Julija), Ećija Ojdanić (Tatjana), Barbara Šooš (Ljubica), Vedran Mlikota (don Stipan Markić), Alen Šalinović (Ivica Markić), Zijad Gračić / Dušan Gojić (Josip zvan Miguel), Ivan Jončić (Ivić), Danko Ljuština (Markan), Ivan Brkić (Rajko Kutleša), Franjo Kuhar (Stanislav).

² Na prošlogodišnjim Marulićevim danima Aida Bukvić dobila je nagradu za dramatisaciju.

³ Darko Gašparović: *Dramatisacija kao pisanje kazališta*, u: *Krležini dani u Osijeku 1999.*, priredio Branko Hećimović, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU / Odsjek za povijest hrvatskog kazališta – Zagreb / Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku / Pedagoški fakultet, Osijek, Zagreb – Osijek 2000., str. 186. – 197.

⁴ Usp. Marijan Bobinac: *Otrovani zavičaj. Njemački pučki komad u dvadesetom stoljeću*, Zagreb, 1991.

⁵ Ante Tomić: *Što je muškarac bez brkova*, HENA COM, Zagreb, 2000., str. 193.

⁶ Citirane kritike u izvacima otisnute su na kazališnoj cedulji.

⁷ Kruno Lokotar: *Glupost mi je predivna (razgovor)*, *Vijenac*, god. VIII., br. 176, 30. XI. 2000., str. 16.

⁸ Ante Tomić: *Što je muškarac bez brkova*, HENA COM, Zagreb, 2000., str. 5.

⁹ Usp. Ozren Prohić: *Dramatisacija i adaptacija. Dva temeljna dramaturška postupka suvremenog kazališta*, u: *Krležini dani u Osijeku 1995., prva knjiga*, priredili Branko Hećimović i Boris Senker, Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku / Pedagoški fakultet, Osijek / Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Osijek – Zagreb 1996., str. 133. – 137.